

„A MESÉNEK MEGVAN A MAGA IDEJE”

Halmy György filmrendező, aki Dél-Amerikától Ázsiáig forgatott a hagyományokról, rítusokról, már egy jó ideje követi egy magyarországi, bodrogközi mesemondó asszony, Emma néni életét, aki – mint mondja – a csillogokból kapja a mesét. Ennek a mesének a múltjáról és jelenéről beszélget vele Badacsony T. Örs.

– Véleményed szerint gyermekműfaj a mese?

– Mindenképpen több annál, ráadásul nemcsak egy műfaj, hanem a kultúránknak egyfajta gyökere, amelyből nagyon sok minden táplálkozik, és visszafelé is él. Egyrészt a mese vers is, dobütés is, révülés is, mítosz is, a mindennapok története is, egy átlépési lehetőség a másik világba. Aki mondja, aki hallgatja, aki szerepel benne, tehát akiről szól a mese, az rögtön át kell hogy lépjen, mert ez a királyi út, ami arról szól, hogy mindenki király lehet, mert az a dolga mindenkinek, hogy király legyen. És nagyjából elmondja, hogy mi az a királyság. Ezt nem lehet kisebbiteni, nagyobbítani, elmondja a mese, mitől lesz valaki király.

– A királyság a saját sorsunk megélése?

– A királyság a legnagyobb és legmélyebb lehetőségeid kihasználása, amit a sorsunk – az Akasa-krónikában, ha tetszik, bármely más krónikában – nekünk rendelt, és amit már kiválasztottunk születésünk előtt.

– A te olvasatodban mit jelent másik világ?

– Például az álom is átlépés a másik világba. Az álom sem egy műfaj, a perifériákon vannak olyan lehetőségek, mint a pszichológia, de a mítoszkutatás és az irodalom is foglalkozik az álommal.

– Ez a transzcendencia világa, ha jól értem.

– Az álom nem csak átlépés, hiszen vannak beteljesítő álmok, és vannak jós-álmok. Az álom, az átlépés azért fontos, hogy olyan jelzőkarókat adjon nekünk, melyek megmutatják, jó felé vagy nem jó felé megyünk, vagy milyen a másik világ, amit az álmokból meg lehet ismerni. Ha nem tudjuk, hogy ez a világ miképp működik, honnan tudnánk, hogy működik az álom? A mese is egy jóslat, már az álmokból is lehet tudni, miből mi következik. A lényeg, hogy nemcsak egy

történettel lépek át a másik világba – ami rám nagyon jellemző –, hanem az is fontos, milyen alakban lépek át. Nem mindegy, mit álmodok, és nem mindegy, a mese milyen alakúvá tesz engem, milyen alakban jelenek meg a mesében. Ennek nyilván vannak szubjektív és objektív okai is. Ez egy tükör, de ez a tükör az alagútban van lefektetve, ahol átlépsz, és ahonnan látni a túlsó és az innenső oldalt is, de ugyanakkor tükröt is tart, hogy szembesüljek azzal, milyen alakban tudok átlépni. És itt van már a szellemlényeknek az egész skálája, hogy kivel, miért, hogyan és milyen alakban találkozunk. Nyilván az állatlények, a különböző szellemalakok, a maszkok, az álarcok szerepe, ami ebben a világban megjelenik, nem beszélve a „díszletekről”, melyek körül veszik az illetőt, aki belép a mesébe vagy ebbe a másik világba. Ezekből lehet megtudni, milyen a másik világ. Ezt Emma néni sosem gondolta át, de mégis van egy képe, neki nem kell átmennie, neki természetes, de mégis van egy kapu. Nekünk, értelmiségieknek nagy megrázkódtatás, ha átlépünk a világ, a halál kapuján – sokféleképpen lehet ezt nevezni –, de Emma néni olyan természetesen lép át, mint ha ott létezne. Csak ezt nem tudatja, mert a két világ együtt él benne, számára nem létezik ez a kapurendszer.

– A mai túlracionizált világban az ilyen emberek nem szorulnak ki a közösségből?

– Ez kétarcú dolog. A mai közösségek az úgynevezett táltosképeségű embereknek nem tudják biztosítani a megfelelő feladatot. Nem ismerik fel, mi temetődött el bennük az elmúlt évtizedekben. Ezeket a feladatokat ki kéne kaparni a föld alól, újra elő kéne venni az aranyat, hogy a ragyogjon, ez csak így működne, ezek olyan erők, amiket nem lehet lefogni. Kihúzzák alóluk a feladatot ahelyett, hogy a társadalom rájuk hallgatva az őket megillető helyet keresné, hiszen ezek az üzenetek, amiket átadnak, „felülről” jönnek. De ahogy bejött a televízió, megjelentek a kommunikációs eszközök, az ő híd-szerepük sokadrangúvá vált. Ebben a pillanatban ezek az emberek a bennük levő energiákkal nem tudtak mit kezdeni, és ez a felhasználatlan tudás sokszor devianciákban csapódik ki. Az igazi nagy tanítók – gondolok itt Németh Lászlóra, Karácsony Sándorra – azt mondják: esélyként próbáld fölfogni a világot. Az ilyen nagy tanítók szerencsére újra és újra feltűntek és feltűnnek, s létrehoznak közösségeket, azokban megtörténik a mese varázsa. A gyerekek újraélik a mesét, és így az nem vesz el.

– Vannak fiatal mesemondók?

– Igen, például Boldizsár Ildikó, aki a mesékből írta a diplomamunkáját, de miután a gyermeke kórházba került – és ott rengeteget mesélt neki –, rájött, a mesének van egyfajta terapeuta hatása is. Majd megismerkedett Emma nénivel, és akkor értette meg a mesének azt a dimenzióját, ami nyit a transzcendens világ felé. Azóta is visszajár a kórházba mesélni, tanítja is, műveli is a mesét.

– *Hogyan lesz valakiből mesemondó?*

– A mesemondáshoz egy olyan indítóerő kell, amely nem evilági, mert ahhoz, hogy valaki a hagyománynak ezzel a szeletével merjen, tudjon, akarjon foglalkozni, az egész életét meg kell változtatnia, kell egy olyan indító erő, amely ezt a változást segíti, és amely csak úgy képzelhető el, hogy valaki már találkozott halálközeli élménnyel. Ez egy beavatás, ami a „kapun” keresztül átvezet a másik világba, és utána könnyebb lesz a saját túlvilági létemmel is megbarátkozni. A mese isteni eredetű, ezt mondja maga a mesélő, Emma néni is.

– *Megfogalmazható, mi a mese?*

– Tudományos vagy féltudományos definíciókra nem vállalkozom. Én filmrendezőként a „pálya” széléről azt gondolom, ez egy olyan műfaj, melyet nem diszciplinárisan meghatározni, hanem művelni kell. Aki nem úgy éli az életét, hogy a mesében él, az nem is él, a mese nem egy rajtunk kívüli helyzet, hogy én és a mese, a mese és én. Ha nem én vagyok a mese, akkor teljesen fölösleges meghatározásokat keresni. Ha nem egy transzcendens világot élünk, akkor nem is értjük a mesét. Ha a tudomány sarkosan meghatározná, mi a mese, akkor ez lenne a mese vége. A mesét megélni annyi, mint felfogni: én vagyok a királyfi. Itt több millió királyfi él, ez egy olyan misz-

Halmy György

térium, mint karácsonykor megérteni azt, hogy a kisdéd minden évben és mindenkinek megszületik.

– *Van különbség a mese és a mítosz között?*

– Nem tudom, és nem is szeretném a mítosz és a mese összehasonlítását elvégezni, de azt tudom, hogy amikor megismertem ezt az idős mesemondót, akkor megértettem, hogy én vagyok az a királyfi, akit ő megfogalmazott. Azt az élményeim alapján tudom: a mese jövőbe látás, nagy valószínűséggel táltosi képesség. A parázsevő táltos is annak a szimbóluma, hogy a tűzzel, a halállal játszik az, akinek megadatott a mesemondás képessége. Emma néni ezt mondta.

– *Én azt hittem, az őselemekre utal vissza.*

– Ez is egy szint, de nagyon sok szint van.

– *Ez valami olyasmi, mint a vallásos gondolkodásban a „határhelyzetek” átélése?*

– Emma néni szerint akkor jön el a mese ideje, amikor elkezd sötétedni, ébredezik a szellemvilág, és ekkor lehet átlépni a másik világba, ekkor segít a természet is átlépni. Ez egy olyan dolog, mint amikor dolgoztak a técszben, és sok óra munka után jött a holtpon, mert ez is egy meditációs helyzet, már mindenkinek elege volt, de ebben is segített a mese, és megkérték: Emma, mondjál már mesét. És beleriggatta az embereket a mesébe, átléptette őket.

– *Téhat a mesének van egyfajta rituális jellege?*

– Mindenfajta átlépésnek megvannak a külső és a belső feltételei. Emma néni nem tudatosan mesél, nem tudatos, ahogy átléptet valakit. De ez az ösztönösség, minden rítusnak, minden közösségi létnek az alapja, és ha nem segít az átlépésben, akkor nem ér semmit. Amikor elmentünk hozzá, és kértünk tőle mesét, csak annyit mondott: megoldjuk. Ez is a rítus része, ez is átlépés a másik világba, és ez is a hagyomány tudása.

– *Hogyan találkoztatok először?*

– 1986-ban Karcsán egy táltost kerestem – sikertelenül –, de mondták a faluban, hogy van egy mesemondó, biztosan az is érdekel. Elmentem Emma nénihez, az udvar üres, a házban senki, csak a nyárikonyhából hallatszott valami halk, monoton zaj. Benyitottam, emberekkel tömve a nyárikonyha, és mindenki a mesemondó aszszonyt hallgatta.

– *És azután?*

– Legközelebb már a stábbal mentünk. Megérkeztünk „jó budapestiként” Karcsára, bő háromórás zötykölődés után, úgy fél tizen-

egy körül. Ilyenkor az embernek már egy kicsit már elege van, és azt mondja: na, jól van, Emma néni, igyunk meg egy kávé, és akkor tessék mondani a mesét, és bekapcsoltuk a magnót. És itt van a pesti értelmiségnek és az egész tudományosságnak a problémája, ami szimbolikus. Nekem is tíz-tizenöt év kellett ahhoz, hogy megtanuljam, micsoda badarság, ha az ember nem akarja észrevenni, amikor más helyzetben van: nincs itt az ideje, nincs meg az a kapcsolat, amikor át lehet lépni, nincsenek meg a feltételek. És nem az történt, hogy Emma néni azt mondta volna: nincs itt az ideje, várjunk egy kicsit. Ez azért fontos, mert ha egy pesti értelmiséginek azt akarom mondani, valaminek nincs itt az ideje, akkor azt mondom: nincs itt az idő. Ehelyett ő azt mondta, gyertek ki a konyhába, főzöm az ebédet. Ugyan, Emma néni, nem kell nekünk ebéd, majd eszünk visszafelé, siessünk. Erre nem sértődik meg, hogy miért utasítjuk vissza, hanem folytatja, mert neki az a feladata, hogy főzze az ebédet, mivel vendégek jöttek, és ő ízzel, lélekkel is meg akarja őket kínálni, nemcsak mesével. A kicsinyke nyugdíjából ő főzött nekünk, és ezt természetesen meg kellett várnunk. Beszélgettünk mindenféléről, elmesélte az életét. Az egész ház tele van ezzel az élettel, hogy mi történt velem: általában nem pozitív dolgok. És akkor az embernek az az érzése: nekem mi közöm van ehhez? Utána persze rájövök arra: ha én nem hallgatom meg őt, akkor ő miért hallgatna meg engem? Ez egy kölcsönös dolog, mert nem úgy van, hogy én elmegyek oda, kiszedem belőle, amit tud, aztán eldobom. Ráadásul amit a saját életéből mond, azt azért is mondja, hogy tanuljak az ő életéből, ha engem tényleg érdekel a mese. De sok év telt el, mire ezt megértettem. Aztán jön a három-négy fogásos ebéd, aminek meg kell adni a módját. Ő soha nem ült le hozzánk, ő kiszolgálta a vendéget. Ekkor már fél kettő, jön a kávé, már úgy érzed, a forgatás elúszott, de még elmosogat. Aztán egyszer, amikor az úgy érzem, összetört bennem az eredeti akarat, hogy leforgatom a filmet, és időben otthon leszek, mert így terveztem, szóval ekkor Emma néni azt mondja: na most üljetek le. És elkezdődött a mese.

– *Té is elmondattad a saját mesédet?*

– Tizenöt éve elmondta a mesémet.

– *És sok minden bejött belőle?*

– Az a lényeg, hogy rólam szól. A mesében nincs múlt, jelen, jövő, csak üzenet, én már nem is kérem a mesémet, mert neki is olyan lenne, mintha a saját meséjét mondaná, amit nem szabad.

– *Mi a mai mesék viszonya – és itt nem Donald kacsára gondolok, hanem az igényes irodalmi alkotásokra – az autentikus mesélők meséihez?*

– Én nagyon egyszerűen gondolom ezt. Az írók egy fikcióból indulnak ki, irodalmi meséket fogalmaznak, de nem tudják egyéni életekre rászabni a mesét, elrugaszkodnak az egyéntől, és a közösségnek szeretnének mesét alkotni. Az Emma néni-féle mesemondók pedig az egyének meséjéből alkotják a közösség meséjét, tehát ilyen értelemben minden közösség meséje az egyének saját történeteinek a dimenziója. Ha közösségnek mesél is, megtalálja azt a konkrét személyt, akinek a történetén keresztül tud üzenni az egész közösségnek.

– *Válami olyan a mese, ami mintha kiszakítaná az egyént a kollektív tudattalanból?*

– Fordítva. Persze a mesemondók ezt nem tudatosan teszik, számukra a kollektív tudattalan megfogalmazása a lehető legtermészetesebb, a füvek a fák, a négy őselem mind-mind beszél, minden él, természetesen ágyazódik a történetbe, és valós szereplőként befolyásolja a mesét. De hangsúlyozom, a történeteik nem egy szépen megkonstruált fikción alapulnak, hanem a valós környezetből indulnak ki, a mindennapok szenvedéseit emelik magasabb szférába.

– *Fogalmazhatunk úgy, hogy az irodalmi mesék gyerekeknek szóló novellák, a mesemondók meséi pedig egy szakrális műfaj részei?*

– Nem lehet a kettőt élesen szétválasztani. Vannak olyan, a szép-irodalom által alkotott mesék, amelyek ugyanúgy eljutnak a transzcendens szférákig, ha tetszik a kollektív tudattalanig – az elemi erőket meg tudják fogalmazni, és kapcsolatba is tudnak lépni velük. Természetesen vannak olyanok, amelyek nem, nincs éles választóvonal, vannak jobban és rosszabbul sikerült dolgok. A különbség az, hogy míg Emma néni biztosan addig megy, amíg találkozik azzal az erőterrel, ami egy fölsőbb világ, s bár lehet, hogy az ő meséje éppen kevésbé tetszik, de az üzenete biztosan a fölsőbb világ üzenete, addig az írónál ez nem biztos, mert annyi elvárás és különféle világi dolog veszi körül, és nem is föltétlenül akar ebbe az erőterbe belekerülni. De persze ő is belekerülhet.

– *Ezek szerint a szekularizálódó világban a hagyományos mesemondókat felváltja a „nyomtatott” mese?*

– Szerintem nem. De ez fontos kérdés, mert egy nagy meccs zajlik, amely még nem dőlt el. Hiszen nem véletlen, hogy azok a hosszú sorozatok, amelyek a tévében mennek, népszerűek, mert ezek is, ha

borzasztó felszínesen is, de mégis mesék, és akik ezeket írják, ezt pontosan érzik. S ez mutatja, hogy van igény a mesére.

– *Én úgy gondolom, hogy a szappanoperák egy ábrándot adnak el, az igazi mesék pedig – azok alapján, amiket elmondtál – sorsmagyarázatok.*

– Ez igaz, de érdekes, hogy Emma néni a szappanoperákban megtalálható archetípusokat is „áttranszformálja” a saját világára, mert ezekben is meglátja az általánost, ami hordozhat üzenetet az egyesnek. Teljesen átgyúrja, átemeli a történetet, de mégis marad valami, ami emlékeztet az eredetire, és így kerül közelebb a hallgatóihoz, akiknek a világát már a média is meghatározza.

– *Van ma még valami szerepe a mesemondóknak?*

– Akiknek elmondja a meséjét, azok ezt egy életen át nem felejtik el, ez olyan, mint a pszichológusnál – bár annál nagyobb hatású –, hogy szembesül az ember azzal, mi a problémája, érzi, hogy magával találkozik, a saját bajaival, rájön, a mese szereplője önmaga. A mesemondó a falu közösségét – jó értelemben – kézben tartotta, mindenkinek tudta a meséjét, és ezen keresztül a jövőjét is. A mai pszichiáterek szerepét is betöltötte, irányt mutatott. Akiknek a meséjét mondta, azok érezték, hogy a mesében szereplő emberek, démonok, állatok valójában ők maguk. A királyi út, amin át lehet menni a másik világba, kézen lehet fogni a saját démonaimat, és párbeszédet lehet velük folytatni, mert valaki – a mesélő – helyettem párbeszédet folytat, és ha ő meg tudja tenni, én is meg tudom tenni. Mert nemcsak azért mennek el hozzá, hogy mesét hallgassanak, hanem hogy megtudják a jövőjüket és megértsék a múltjukat. Mert állandóan az ő saját múltját is felhozza, de anélkül, hogy ez unalmas lenne. A táltosilag fontos pontokat, az ő szellemiségének a fölső világgal, az Istennel való kapcsolatának a kulcspontjait fogalmazta meg és azt mondta el mindig. S a jövőt sem úgy mondta el, hogy édes fiam, rád fog esni egy téglá, hanem a tendenciákra közelített, ezzel el is vette az élet, és meg is mutatta, mi lenne a helyes irány.

– *Tehát nem sorsszerű a mese jóslata?*

– Sorsszerű, de benne van, mi lenne a megoldás. Ám a szimbólumokból, ha éled a mesédet, megértheted, mi a megoldás, mert arra neked kell rájössz. Az is a hagyomány része, hogy direkt megoldás nincs, valamit meg kell oldanom magamban, a saját szellemiségemben. Emma néni persze ezt nem tudja, ő főntről kapja az üzenetet.